

ERDÉLYI MÚZEUM

XVIII. kötet.

1901.

IV. füzet.

A kolozsvári boszorkányperекről.¹

A mai korban a művelt közönség között is aránylag kevesen adnak magoknak számot arról, hogy a mult századok gondolat- és érzelm világában mily nagy tért foglalt el mindenféle babona; s hogy a különböző babonáknak legvésecebb összeesomósodása a boszorkányhitben, mily égbekiáltó igazságtalanságokat idézett elő, azon szerenesétleneknek, kikre rálátták, hogy boszorkányok, üldözése és rémítő tűzhalállal való kivégzése által.

Azok, a kik a német, francia, angol culturtörténeti munkák iránt érdeklődtek, tudják azt, hogy a középkorban, de mindinkább növekedően főleg a XVI. és XVII. században mint egy borzasztó járvány, úgy dühöngött a boszorkány üldözési mánia, százezrekre, sőt egész Európát s az egész időszakot tekintve, milliókra menő áldozatot ragadva el.

Ez állításommal megdöbbenést s tán hitetlen mosolyt is kel tettem fel. Felolvasásom keretében nem adhatom elő részletesen mind azon borzalmas dolgokat, melyek állításomat teljesen igazolják. Csak néhány összefüggés nélküli teljesen hiteles adatot sorolok fel.

A nagy mérvű járványszerű üldözések legkorábban Frankhon ban jelentkeznek, de ott is szüntek leghamarább meg. Innen csak pár példát.

Carcassonban 1320 és 1350 között 400 bűbájosra mondtak ítéletet s ezeknek több mint felét elégették. Ugyan ez időben Toulouseban 600 per folyt le, több mint 400 máglya halálraitélttel. S ez csak 30 év és csak két város.

A 16-ik század híres hugenotta tudósa, Beza Teodor szemére lobbantja a francia főtörvénszékeknek, hogy nem elég buzgó hévvel pusztítják a boszorkányokat, erre a katolikus Florimond de Remond tagadja a lanyhaságot, arra hivatkozva, hogy ő saját maga,

¹ Felolvasás az Erd. Muz. egylet tört. szako. márcz. ülésén.

mint egyik főtörvényszék tanácsosa sok száz boszorkányt ítelt tűzhalálra. Hasonló elismert tekintély de Lanere, ő is egyik tanácsosa volt a bordeauai parlamentnek és mint egy kiküldött bizottság elnöke járt el a boszorkányok ellen IV. Henriknek a francziák lovagias nagy királyának uralkodása végső éveiben. Ő a Bask földön Bearnban és Labourde vidékén néhány év alatt sok ezer boszorkányt égettetett el, s ezekről s a mit e perekben tapasztalt, a világ okulására két könyvben számol be, melyek 1612-ben, tehát már a francziák klasszikus százada hajnalán jelentek meg.

Lotharingiában Remy Miklós boszorkány üldözési biztos 1697-ben megjelent munkájában dicsekszik, hogy 15 év alatt 900 boszorkányt égettetett el.

A Sléziában fekvő kis Neisse hercezségben a XVII. század közepén 9 év alatt állítólag 1000-en pusztultak el tűzhalállal.

A fuldai nem nagy apátság területén 1603-tól kezdve, 3 éven át 205 máglya gyúlt ki.

A trieri püspökség területén 1587-től kezdve, 7 éven át csak a Trierhez legközelebbi 20 faluból 380 boszorkányt ítéltek el.

A bambergi püspökség területén egy püspöki jóváhagyással 1659-ben kiadott könyvecske tanúsítása szerint, maga a püspök 600 személyt ítelt tűzhalálra.

Strassburg vidékén a XVII. század első éveiben 5000 embert égettek el.

Angliában és Skóciában főleg a puritánok üldözték ádáz fanatizmussal a boszorkányokat, bár az üldözések nem voltak épp oly tömegesek, mint Németország és Franciaország némely vidékén.

Lapokon keresztül lehetne e rémes felsorolást folytatni. Olaszország, Spanyolország, Skandinávia, sőt az akkortájt megalapított amerikai angol gyarmatok is sok példát szolgáltatnának.

Ezekből bőven meggyőződhetek, hogy a boszorkányperek a középkor és az újkor kezdetének cultur-történetében fontos szerepet játszanak.

Nálunk még nincs a nyilvánosság előtt tudományos munka, mely behatóan foglalkozna e kérdéssel, azért nem tehetem, hogy mindjárt in medias res a kolozsvári perek elemzésére térjek át: kénytelen vagyok előbb bizonyos fogalmakat lehetőleg röviden tisztázni.

Az a bit, hogy oly egyének léteznek, kik természetfölötti

hatalommal bírnak és elhaltak szellemeinek, vagy dämonoknak, istenségeknek segélyével, vagy pedig titkos tudományok erejénél fogva embereket, állatokat gyógyíthatnak és megronthatnak, sőt meg is ölhetnek, sőt viharokat, vagy aszályt idézhetnek elő, egész mezők termékenységét elvehetik, vagy fokozhatják, rejtett titkokat tudnak s a jövődöket kijelenthetik, a föld összes népeinél, minden időn keresztül meg volt.

E hit csak is másfél századdal ezelőtt, a legcivilizáltabb nemzetek legműveltebb felső rétegeiben vesztette el erejét, de még ezen nemzeteknél is a nép alsóbb rétegeinél mindenféle kuruzlásba, babonába vetett hit, sőt alig enyhítve a kifejtett boszorkányhit is, még ma is él.

Az ilyen varázserővel bíró egyéneket nevezte nálunk a nép boszorkányoknak. Ily ősrégi általános értelemben a boszorkány fogalom azonos a bűbájos kuruzsló-varázsló fogalommal; rokon a samannal, a vad- és félvad népek varázssorvosaisal, a pogány népek papnőivel és a táltossal. Ilyen varázslók iránt a vad népek a tisztelet és gyűlölködő félelemnek vegyületekkel viseltetnek.

Afrikában még jelenleg is százanként, sőt ezrenként égetnek boszorkányokat. Egy nagytekintélyű utazó azt állítja, hogy a varázslóktól való rettegés és azok hegyetlen üldözése még a rabszolgakereskedésnél is nagyobb átká e tartományoknak. Ez állítás tán túlzott, de jellemző a baj rémes nagy voltára.

Ausztráliában is minden oly halált, vagy betegséget, melynek nem külerőszak, vagy aggkor az oka, rossz szellemek, vagy ellenségek művének tulajdonítják. Ily esetekben a szenvedő fél varázslók segítségét veszi igénybe. Először is megtudni, ki okozta a bajt s aztán, ha betegség: gyógyulást, ha halál: bosszút ily úton keresnek. De jajannak, kiről hiszik, hogy a bajt okozta, azt ha csak lehet, megölik.

A legprimitívebb népektől kezdődőleg mindenütt és a középkor első századaiban közép Európában is ezen ősi hit a varázslók, kuruzslók hatalmáról fentartotta magát, nem is azért bántották őket eo ipso, hogy varázslók; hanem bántották, ha ártottak olyanoknak, kik fel mertek ellenök lépni.

De a varázsló, kuruzsló, bűbájos boszorkány ezen ősrégi fogalmán kívül a középkorban, közép Európában egy egész különleges boszorkány fogalom fejlődött ki.

Mint hogy ezen boszorkányhit volt az, a mely azt a sok borzalmat idézete elő, melyeket előbb vázoltam, mert e fogalom az, melyet azon számtalan munka tárgyal, melyek századokon keresztül e témáról írtak; mert nálunk is a XVIII. század pereinek egy része e fogalom alapján áll: azon hit van elterjedve, mintha a mi boszorkány pereink is a közép európaiakhoz teljesen hasonlóknak eljárás tekintetében is, abban is a mit a bírák s némelyek véleménye szerint, magok a boszorkányok is saját magokról hittek.

Meg fogjuk látni, e vélemény mennyire változtatandó meg.

A középkori keresztényhitben rendkívüli szerepet játszott az ördög fogalma. Minden szerencsétlenséget, bűnt, gonoszságot, neki tulajdonítottak. A purgatorium s a pokol lángjai inkább betöltik a nép fantáziáját, mint a menyország boldogsága. Az ördög aprádonként a nép hitében az Isten vetélytársa lett, s öntudatlanul egy dualistikus világfelfogás kezdett kifejlődni.

A középkorban kifejlett hit szerint a boszorkányok egyenesen az Isten vetélytársának az ördögnek voltak szolgálói. Az ördöggel, vagy kifejezetten, vagy hallgatagon, de szerződést paktumot kötöttek. Az istent és egyházát megtagadták, az ördög szolgálatában betegségeket, halált, viharokat, aszályt okoztak. Időközönként aztán nagy boszorkány gyűléseken, a sabbathokon megjelentek, itt az ördög trónolt s undok szertartások közt mutatták be neki a boszorkányok hódolatukat, aztán bűnös dőzsölés, táncz, itt elmondhatatlan jeleket következtek. E sabbathok többnyire a vidék legtekintélyesebb hegykupján tartattak. A boszorkányok a levegőn át, seprűkön, vilákon stb. repültek oda. A boszorkányoknak voltak bizonyos ismerető jelei is. A paktum után őket az ördög megjegyezte, ezt a jelt nevezték stigmának és a boszorkányperekben e stigmát keresték s a testen talált szömölesöket, anyajegyeket, kivált, ha tüsszurásra azon hely érzéketlennek mutatkozott, tartották annak.

Ezen röviden vázolt fogalom körben leglényegesebb az ördöggel kötött paktum és a sabbathok látogatása volt.

A mi magát az eljárást illeti, az korok és országok szerint nagyon különbözött. Mindenütt azonban, hol az üldözési mánia nagy fokra hágott a legkөрmönfontabb módon igyekeztek a vádlottakat vallomásra bírni s ezt irtózatossággal, kegyetlenséggel alkalmazott kínvallatások a tortura által többnyire el is érték.

A közép európai perekről úgy hiszem eleget mondtam arra a czélra, hogy most már főtárgyamra áttérjek. Lássuk részletesebben a mult századokban itt Kolozsvárt folytatott pereket, vessünk aztán egy tekintetet a Magyarország többi részeiben történetekre is, s figyeljük meg miben egyeznek, miben különböznek a mi pereink a közép Europaiaktól.

Kolozsvár városa levéltárában összesen 38 boszorkányperre találtam. A legrégebb perek 1565-beliak a XVI. század végéig tehát 35 év alatt 19 eset mutatható ki. 13 asszonyt elégettek, 6 esetben csak a tanukihallgatás töredéke van meg, ítélet nincs. Az egész 17-ik századból 19 per maradt ránk, nagyon hiányosan. Ezek közül csak egy esetről bizonyos, hogy máglyával végződött. 6 esetben a bűnös a városból kiűzetett, kitiltatott. 1 kalodára lett ítélve, 4 esetben az ítélet úgy szólt, hogy ő és még két, az ő ártatlanságáról teljesen meggyőződött, jó hitelű, kifogástalan egyén együttesen esküdjenek meg, hogy azon bűnöket, melyekkel terhelték, nem követte el. Ezt nevezték tisztító eskünek; a középkori jogszolgáltatásban általános volt. Hogy Kolozsvárt még a 17-ik század végeféléig alkalmazták, egyik figyelemreméltó sajátsága jogszolgáltatásunknak. Ezen eseteken kívül még van 7 pertöredék, hol az ítélet hiányzik.

Ezeket a kolozsvári levéltárban talált pereket kivül van még a budapesti Nemzeti Múzeum kézírattárában egy per, mely 1733 és 1734-ben Kolozsvár város birosága előtt folyt. Erről bő tanukihallgatási jegyzőkönyvek maradtak fenn, de az ítélet, valamint egyéb periratok hiányoznak. Most térjünk vissza a 16-ik századi perekhez s elemezzük azokat részletesebben.

1565-nél régebb pert nem találtam és merem állítani, hogy egyáltalában magyar boszorkányper ennél korábbi még eddig felfedve nincs.

De határozottan állítom, hogy annak egyedüli oka, mert a törvényszékeknek nem maradtak fenn régebb jegyzőkönyvei. Hiszen már az 1565-iki per ítéletében világosan áll: ad solitum locum educatur, tehát már volt megszokott helye az elégetésnek. Még pedig ez Kolozsvárt a Nádas mellett volt.

Nézzük most kissé közelebbről azon vádakat, melyek sulya elég volt a tűzhalál kimondására.

1565. az első áldozat Boczi Klára baba volt. Grúz Péter

nevű vagyonos szabómester emelt ellene vádat. Itt meg kell jegyeznünk, hogy e legkorábbi perek mind magán vádlók panaszai alapján indítottak meg. Később is, midőn már a hatóság által indíttatnak meg a perek, akkor is még egy része magánvádron alapúl.

A vád felvételéről a „Causa levata“ jegyzőkönyv úgy ebben, mint a többi perben hiányzik, de tudjuk mi történt. Mind két fél felszólított tanukat állítani. E tanukihallgatási jegyzőkönyvek bűzád maradtak bár hézagosan meg.

Hallgassuk a vádló tanuit.

Egyik tanu a mezőről jött haza, ahhoz így szólott: miért nem mondtad, hogy vetni akarsz, oly ígékre tanítottalak volna, hogy között semmiféle gyom nem nőhetett volna.

Egy tanu másoktól hallotta, azon dicselkedését: Ha a bírónak csak ruháját érinti meg, a bíró nem képes őt soha elítélni.

Több nőnek azt állította, képes nekik magtalanságot, vagy gyermekbőséget okozni. Azzal is dicselkedett: ha akarja egyes gyermek, ha akarja ikrek születnek. Mondta, hogy Szócs Gáspár csak azon nőt veheti el, kit ő akar. Sikeres gyógyításaival is dicselkedett. Ajánlkozott, hívják őt bábának, különben meghal a gyermek.

Nagyon hihető, hogy ő ezeket mind csakugyan mondta, de mi ebből csak azt látjuk, hogy egy szélhámuskodó szószátyár és ropant vigyázatlan volt. De a bírák meg voltak győződve, hogy képes is mindezt elkövetni.

Nézzük a többi vádat.

Egy embert a piacon 3-szor megkerült, s az másnap súlyos beteg lett.

Egy gyermeknek fáj a lába, a szülők felkeresik Klárát, adjon valami kenőcsöt, ígérnek egy garast, annyiért nem megy hozzájok, de kenőcsöt ad. Azt alkalmazzák s a gyermek elpusztúl.

Egyszer tanuk házához jön, rövid idővel eltávózása után gyermeköknek összegöresösödött a keze. A férfi kivont szablyával ront Klárára, az megrémül s meggyógyítja a gyermeket és esküdjözik, hogy nem az ördög segítségével, hanem istenes ígék rámondásával gyógyított. A gyermeknek pedig azt mondta: Ezt a *szép asszonyok* (pulere mulieres) okozták, mert apád mindig fenyegeti őket.

A *szép asszonyok*, némely vidéken, például Háromszék megyében ma is élő néphit szerint, közép helyet foglalnak el a jótékony-

tűndérek és az ártalmas boszorkányok közt. A híres szegedi boszorkányperekben is említetnek.

Egy nő jön haza Monostorról, kíséretet kezd két nagy kutya, mire a kis ajtó sánczához ér, a két kutya disznóvá változott. Ölnyi hosszú lángok csapkodnak szájokból felé, palástja meggyúl és őt a várarkába vetették. Ott azonban a palástja kialszik s a két démon eltűnik.

Azt is beszélte Klára, hogy egykor házába 32 boszorkány — lemur — tánczolt ökörbőrökbe öltözve. Ugy látszott, mintha káposztás-húst ettek volna. Midőn távoztak a káposztáshús undok piszokká vált.

A nemrégiben megégetett boszorkány elítéltetése után Klárát boszorkánynak mondta.

Ezek voltak a vádak.

De érdekesnek tartom még közölni azt, Klára hogy beszélte el, mi módon jutott boszorkányi tudományához.

Ő régebben Nagyváradon tartózkodott egy tudományos embernél, hogy vele gyógytassa magát. Házi gazdájának neje meg kedvelte, s így szólott hozzá: „ha akarod, mind azt a tudományt megszerezheted, a mit uram tud“. Ez pedig így történt. A gazda egy kígyót fogott s azt hazahozva megfőzte, valószínűleg bűvös ráolvasások között. A kígyóból a gazda evett s az asszony azt, ami megmarad, titkon Klárának adta. S a mint megette a kígyót, imé megvilágosodának szemei és érzékenyek lettek fülei, a mint az udvarra kilépett; kígyóknak, békáknak, madaraknak, minden állatnak hangját hallotta, akaratát megértette és az erdőknben, mezőkön levő fák, fűvek is beszélnek hozzá, kínálják magokat, mindegyik mondja: engem erre, engem arra használj.

A gazda pedig, mikor megtudta, hogy a kígyóból evett, előbb nagyon haragudott; aztán erős esküt kellett tennie, hogy 3 évig semmikép nem gyakorolja tudományát. A gazda azután annyira megbékélt, hogy még egy könyvet is adott, mely még most is megvan neki s melyből leányait is tanítja és ha e könyvet a mezőn olvassa, azonnal a fűvek, virágok hozzá beszélni kezdenek. Ezt tehát 1565-ben így hitték. Az én gyermekkoromban egy öreg kolozsvári születésű dajka, egy mesét beszélt és abban is az, a ki megette a kígyó fejét, értette minden állat nyelvét.

Ily meséről Ipolyi is megemlékezik mithológiájában.

Wuttke pedig *Deutsches Volksaberglaube* című munkájában mondja, hogy dél Tirolban a nép hiszi, hogy a ki kígyófejet eszik, minden állattal társalogni tud. A babonák roppant hosszú és szívós életűek s a legtöbb cosmopolita, világpolgár.

Boczi Klára a legnagyobb veszélyt saját maga okozta mérték-telen dicsekedéseivel. Betegségek, sőt egy halál okát is benne keresték, de bővebb indokolás nélkül.

Súlyos veszedelem volt, hogy egy előtte elégetett boszorkány őt is annak mondta. Ennyi elég volt, hogy ez asszonyt tűzhalálra ítéljék.

Ugyanez évből 1565-ből még két tanúkihallgatási jegyzőkönyv maradt meg. Az egyik Gedrud nevű asszonyra vonatkozik, ki ellen szomszédja Néb János lép fel, mint magánvádoló, mert meg van győződve, hogy nejét Gedrud rontotta meg. E szegény nőre is, mint saját magára, a Boczi Klára féktelen rossz szája hozta a bajt. Több tanú állítja, hogy Klára a Nebné betegségét Gedrudnak tulajdonította.

3 tanú a tehének tejének elvételével s egy tehen elpusztításával vádolja. Az egyik beszéli, hogy beteg tehene kínjában Gedrud udvarára futott s rémítő bögéssel ott pusztult el. A tehének megbabonázása és betegségek okozása: e két vád az, mely majdnem minden perben előfordul.

A harmadik ez évből fenmaradt perben megint Gruz Péter emel vádat Ruzsa nevű asszony ellen.

Egy szolgáló leánynak megfájul keze, Ruzsa megnézi s azt mondja: te szegény, ez a baj nem neked volt szánva, s bár keze nagyon rossz állapotban volt, nagyon hamar meggyógyítja. Mikor ezért a leánytól 1 frt 25 drt kért s a leány szegénységére hivatkozva ezt sokallotta, Ruzsa felháborodva megfenyegette. A leány keze még azon éjjel újból megromlott.

Ehhez hasonló betegségek miatt rontásokkal vádolják. Egy tanú arra esküszik, hogy ő egy Szamos melletti fűzesből látta, a mint ez a Ruzsa és egy Lakatosné nevű nő, az akkor megáradt mély Szamoson keresztül jöttek a víz felett lebegve egész száraz lábbal. Ő egy odvas fába bújva, ijába nyilat tett s lövöldözött rájuk, de nem volt képes őket eltalálni. Ruzsa pedig így szólott: nyilad haszontalanság, de legjobb, ha ezt egészen elfelejted. Ruzsát is, mint a többit, súlyosan terhelte hogy az előtte kivégzettek, őt társuknak vallották. E vádak alapján Rusát is tűzhalálra ítelték.

De ezen, mint minden akkori ítéletnek, volt egy lényeges kiegészítő része. Megkivántatott, hogy vádlója hetedmagával fejére esküdjék. Quod hec incantatrix lemur et venefica esset ac fastinationem exereuisset.

A mi tehát véglegesen halálra vitte ezen szerenesétleneket, az a közvélemény hatalma volt: szomszédjaiknak, ismerőseiknek bűbájosságokról, boszorkány voltukról való szilárd meggyőződése.

E három peren kívül még a Ruzsa ellen hozott ítélet után e laconicus megjegyzés áll: Ugyanczen ítélet szól a hidelvei asszony ellen is.

Ezután 3 évig semmi nyom. 1568-ban Hagyó Andrásné beperli Bar'a Demeternét, mert az ő róla azt híresztelte, hogy boszorkány.

Az ilyen rágalmazási perек nagyon gyakoriak, a kire rámondták, hogy boszorkány, annak sietni kellett, hogy tisztázza magát. Mert ennek elmulasztása nagyon terhelő körülménynek lett beszámítva, ha később őt boszorkányságért be találták perelni.

Pedig az ily per megindítása veszélylyel járt, ha alperes nem vonta vissza, nem tagadta állítását, hanem annak igaz volta bebizonyítására tanúkat állított, kész volt a boszorkányper. Szegény Hagyó Andrásné is úgy járt: ő kezdte meg, mint felperes a pert s a tanúkiballgatások után őt ítélték máglyára. Különben két tanú állítása szerint, már a Szilágyban is tűzhalálra volt ítélve, de rokonainak sikerült őt akkor megszöktetni.

Több tanú Hagyónét a tehenek megbűvölésével vádolja. Látták, midőn Szentgyörgy napján hajnalkor, mielőtt még a csordát kihajtották volna, egy nővérevel kiállottak az utcára és kiáltozták: Bűvösök, bűvösök! az én sajtáromba tej, vaj, pizok a máséba.

1570-ből egy rágalmazási per esekély töredéke maradt.

1573-ből is egy per-töredék, se eleje, se vége. Csak azt említtem meg, hogy a vádlott Fekete Katónak majdnem többet foglalkoznak tisztességtelen könnyelmű magaviseletével, mint bűbájoskodásával. Számos perben az asszony kikapós, rossz magaviselete, jobban terhel, mint bűbáj és kuruzslás.

Az 1574, 1582 és 1583-ből hézagosan fenmaradt perек ösmertetését, nehogy becses figyelmöket kifárasszam, mellőzve elérkezünk az 1584-iki évhez, melyben még több máglyát tudunk megszámlálni, mint 1565-ben.

Ez évből 6 elégetésre szóló ítélet s bő tanúkihallgatási jegyzőkönyvek maradtak ránk.

A míg az eddigi összes perek magánvádlók panaszai alapján indultak meg, 1584-ben már városi ügyészek (procuratores Civitatis) a felperesek.

Ez évben az első vádlott Szabó Kató volt.

A tanúkihallgatásból pár érdekesebb részletet közlök.

Egy leányhoz így szólt: mond meg csak, kit szeretsz és vedd fel a talpa nyomát, megszerzem harmadnapig neked, — mondta; még beszéli a leány, hogy egy legénynek czipellösséből vagy más ruhadarabjából messek egy darabot s az enyém lesz.

Az a hiedelem, hogy ha valakinek talpa nyomát felveszik és megörzik, az hatalmában van annak, ki talpanyomát birja, több vidéken, több perben előfordúl.

Még gyakoribb az a babona, hogy ha valakinek ruhadarabját bizonyos varázsige rámondása mellett főzik, az ellenállhatlanul szerelmes abba, ki ezt teszi.

Erre egy érdekes példa. Midőn a szigorú puritán Bethlen Gábor keményen lépett fel a Báthori Gábor alatt elterjedt botrányok ellen, az 1614-ik erdélyi országgyűlés végzése alapján perek folytak Gábor nővére Báthori Anna, Jósikáné ellen, továbbá — Imrefiné és Dengeleginé ellen, kik Báthori kedvesei voltak, botrányos életök és bűbájoskodásaik miatt. E perben beszéli több tanu, hogy Imrefiné Vinczen egy nagy fazékban egy bűbájoskodó vén asszonynyal főzetett Báthori ruháiból darabokat s a fazékból hangzott hivatatólag: Gábor! Gábor! Gábor! s azután roppant gyorsan tájtéket hányó lovakkal megérkezett Báthori.

Egy tanú Szabó Katóról ezt vallja: Beteg valék, hivatám Katót: hozott egy ijjat és este 8 óraker háromszor bújtatott által rajta. Szöszből csinála valami madzagokat, kin csomók valának a karomra és két lábomra, derekamra köté.“

Az ijj alá bujtatás a babonázásnak egy sajátságos, csak ez egyetlen esetben kimutatható módja, ellenben különböző madzagokon bizonyos csomókat kötni és így kuruzsolni, a bűbájoskodásnak a legelterjedtebb módjai közé tartozik.

Számos más vád is volt ellene, főleg egy Herselné nevű asszony haláláért okolták. A mit azért emlitek, mert egy tanú erre vonat-

közölg így szól: Küldének engemet Bödre, hogy a nézőtől megtudjam ha embertől volna e Herselné nyavalyája, de mihelyt Néző Ambrus látta a viasszat, mindjárt mondá: ezt Szabó Kató vesztette meg.

Látjuk és még több későbbi perből kimutathatnám, hogy az üldözött boszorkányokon kívül voltak a hatóságoktól nem háborgatott nézők, ezekhez folyamodtak elveszett tárgyak nyomára vezetése és titkok felfedezésére, ők nem gyógyítottak, de mintegy diagnosist adtak: minemű, honnan eredt a baj.

Ezen és még más hasonló vádak következtében, melyeket a bíróság bebizonyítottak tekintett, Szabó Katót tüzhálálra ítelték.

Mint hogy eddigi kutatásaim alapján állithatom, hogy ez a legrégebb halálítélet, mely boszorkányperben magyar nyelven fennmaradt, érdekesnek tartom teljtartalmulag közölni:

1584. 15. Maji Domini Senatores in interrogatione deliberarunt:

Miért hogy az egyik valló azt mondja hűti után, hogy sokszor hallotta ezt Szabó Katától, hogy ő reá az anyáról maradt volna halála után az boszorkányság és attól az boszorkányságot megtanulta; mely vallása tantum facit, hogy boszorkánynak mondja magát. Ez vallásához penig, hogy ő olyan személy volna ilyen dolgai accedálnak és erősítik tudományáról való vallását, hogy Fazakasné megfenyegette, hogy esontorkájából kiragadja nyelvét, addig nem nyugszik, mely az szegény asszonyon meg is történt. Megvallja azt is Nyirő Mártonné, miképpen vasárnap megfenyegette szolgáló leányát és más napra virradólag megveszett a lába. Vallják azt is miképpen azt mondta maga felől, hogy ha ő neki fizetnek, avagy háládatlanok nem lesznek, tehát tudományával urat szerzene neki és ha ura volna távol tőlle, meghozhatná Constál az is, hogy a posztó esomóléket ő maga mutatta meg az estállóba, kiből gyanúság vagyon hozzá, hogy ő tette oda is másnak nyavalyájára. Vannak egygyes jámbor keresztények tudománya és gyógyítása ellen való bű-bájossági is; segít az is, hogy azonnal harmadnapra prófétálta meg, hogy megbánja azt, hogy nem engedett valami fát neki és harmadnap mulya megesett rajta az a nyavalya. Vannak sok egyéb bizonyságok is, kik lelki gondolatjokkal nem tudnak egyébre vetni nyomoruságokban, hanem ezen Szabó Katóra. Azért, holott keresztény

emberhez eféle bűbájosság nem illendő, sőt az Ur Isten ezféle emberekre, kik ilyen életben élnének, büntetést és tilalmat vetett: tetszik az törvénynek, hogy elsőbben megkinoztassék ez Szabó Kató és annak utánna halált szenvedjen.“

Ezután a Sas Jánosné pere következik. A tanúk előadásait az idő rövidségére tekintettel mellőzöm.

A Zöld Ambrusné peréből csak azt említem meg, hogy egy anya sok kérésére beteg gyermekét gyógyítaná meg, hozzá elment, ott fejér onat olvaszta és olvadva egy rostán által öntötte egy tálba, mely tál a gyermek fején állott, de még annál nehezebb volt a gyermek.

Szeles Miklósné ellen főleg tehenek megkuruzslását hozzák fel.

Két tanú így vall. „Egykor Szent Jakab estén való 10 óraker éjjel szép holdvilág vala és ez Szeles Miklósné eljőve az utczára, ott egy fával hadara, aztán bemene házába, esmég kijöve. De előbb az ő házánál a kaputámasz mellett forgódék, kijöve onnan, egy előruhából nem tudom mit kezdte kihintgetni az utczán, azután esmég bemene a támasz mellé és onnan az ő barmához vitt egy teknőbe valamit“.

Közlöm még mikép hitték, hogy a tehen felösmeri a boszorkányt.

A pásztorné kihajtja vala a csordát egy reggel, a sok tehenek immár szinte kiérkezének vala az utczából. Ekkor Szeles Miklósné udvaráról egy fejér lúd jöve ki. Erre mintha ostorral kezdenék hajtani futni kezdenék vissza, úgy bögtek ordítottak, mint az ördögök és a ludra reá menének a Szeles Miklósné háza előtt köröskörül bévevék az ludat és nyomodák, vesztegeték váltig. Végre aztán csak alig mehe, sántikálhata be az Szelesné házába.

Egy tehenem meghala, a másiknak zsirja elvesze és mikor siránkoznék, monda Fejér Kálmánné: Menj el és ha csak egy marokkal is lehet fejj tejet belölle és önts bort bele, tedd a tüzhöz és megtúrójzik. Kössed a túróját egy kis ruhába a tehen nyakához hárssal és reggel verjed ki a tehenet egy lisztes zsákkal: annak a házára megyen, a ki zsirját elvesztette. Én ezenképpen eselekedtem és reggel mintha ostorral hajtották volna, a Lakatosné házára úgy mene nagy ríva és az ajtaján nagy erősen rívott be.

Több részletet e perekből tekintettel, hogy felolvasásom már igen is hosszásra nyúlt, nem közlök, csak röviden említem, hogy

1584-ben mind a 6 nőt, kik ellen vizsgálat folyt, tűzhalálra ítélték ; kettőt ezek közül a város törvényszéke felmentetett, de az ítélet a senatushoz felebbeztetvén, a városi tanács ítélte őket is elégetésre.

Az eddig ismertetett perekon kívül van még két rövid feljegyzés, még pedig a város számadásaiban ; ezek azért érdekesek, mert megtudjuk egy boszorkány égetés mibe került.

A város sáfárának 1588-iki számadásában következő tételek állanak.

A szurok gyertya 5 denár — ezt a torturához használták.

A csepegetésért a cigánynak 50 denár. A cigánynak, — mert nálunk ez volt a hóhér, hiszen még az Apafi alatt lefejezett Bánfi Dénesnek is cigány ütötte le a fejét.

A cigánynak a boszorkányok elégetéséért 2 frt. Az egyik Erzsébet a másik Sofia nevű.

A poroszlóknak 2 frt. — Fa a máglyákhoz 1 frt 39 dr.

Beleszámítva a torturát is, mely Kolozsvárt nem a per folyása alatt, hanem már a végítélet után, mint az executio kezdete alkalmaztatott, az összes költség 5 frt 39 denár. A mi tekintve, hogy akkor 1 dénáron 1 kl. hust lehetett venni, körülbelül oly értéknek felel meg, mint most 50 frt.

A másik feljegyzés így szól:

1593. jun. 30. „Egy asszonyt égetének meg, melyet az vármegye ispáni fogattak meg és az vármegye ispáni többet nem adtanak 3 frtnál. Nem érték fel vele a költséget, adatott biró uram az poroszlóknak 2 frt.

Több nyomot a 16-ik századból a kolozsvári levéltárban nem találtam.

Most tekintsünk szét Magyarországon más városaiban és részeiben, hogy állott e dolog.

Bizonyára volt mindenütt legalább is annyi babona, mint nálunk és tudjuk, hogy az igazságszolgáltatás irgalmatlan szigora se volt kisebb. Mégis csak nagyon kevés perről maradt ránk feljegyzés. Ennek természetes oka, mert e korból megyei jegyzőkönyvek egyáltalában nem, városiak pedig igen gyéren és bészagosan maradtak fenn ; a mi pedig fenmaradt is, nines még mind alaposan átkutatva.

De hogy másutt se volt e tekintetbe jobb világ, azt mégis bizonyíthatjuk.

Bornemisza Péter 1574-ben megjelent Ördögi kísértések című művében mondja, hogy Pozsony körül ez időtájt sokat megégetének.

1575-ben Debreczen városa égetett el egy nőt, vádlott társát kegyelmesen arra ítélték, hogy eclesiát kövessen.

1589-ben Csetnek város számadása szerint: Dem Henker, dass er die Maxinken verbrennt hat, fl 9. A hóhér tehát itt sokkal jobban volt fizetve, bár valószínűleg e 9 frtból ő fizette a többi költséget.

1599-ben megint Debreczenben égettek el egy Pandáné nevű asszonyt.

Igy ezzel a XVI. század végéhez értem. A 17. század pereit ezuttal nem tárgyalhatom. Az előbb már elmondtam, hogy Kolozsvárt 19 esetnek maradt fenn nyoma és ezek között csak egy halálos ítélet. De azért nem szabad azt hinnünk, hogy a 17. században aránylag kevesebb lett volna a perek száma, mint a 16. században. Csakis az íratok elveszése lehet oka, hogy több nem mutatható ki. E századból már Magyarország és Erdély minden más vidékéről sokkal több per maradt fön, mint a 16. századból, mert e század közepe óta bár hiányosan, többnyire vannak megyei jegyzőkönyvek. A 17. század erdélyi fejedelmei nagyon is hittek a boszorkányokban Bethlen Gábor nejének Károlyi Zsuzsánnának betegségét, a Báthori Anna bűbájoskodásainak tulajdonította és midőn Apafiné Bornemisza Anna élete utolsó éveiben elmezavarodott lett, az erdélyi országgyűlés vizsgálóbizottságot rendelt az őt megbabonázók kipuhatolására, a gyanú főleg Beldinére irányult.

Sem a 16-ik, sem a 17-ik század végéig pereinkben nincs sem az ördöggel kötött paktumnak, sem a boszorkány sabbáthoknak nyoma.

A legtöbb boszorkányper ránk a XVIII. századból maradt, egyszerűen az íratok pontosabb megőrzése okából.

A XVIII. század pereit már részben teljesen hasonlóknak a közép-európai perekhez, részben még az eddigi varázsló, kuruzsló perek. Ha már most végig tekintünk boszorkánypercink összes sorozatán: láthatjuk, hogy az a borzasztó tömeges, százanként való, járványszerű pusztítása a boszorkányoknak, a mit tanulmányom elején vázoltam, nem volt meg. A híres szegedi pereknél, melyek különben is sok tekintetben a közép európai típust képviselik, volt a legtömegesebb égetés.

Ennek több oka volt. Először is a nép fantáziája nem volt éppen annyira inficiálva az ördögtől rettegetől, mint másutt. Másodszor az eljárás nagyobbára majd mindenütt a régi vád, nem pedig főleg inquisitorius volt s nem a vádlott vallomásai kiesikarására, hanem a tanúkihallgatásokra volt fektetve. Soha nálunk más, mint a vádlott illetékes hatósága nem ítelt; a "Szent Inquisitio" Magyarországon ösmeretlen volt. Végre fontos volt, hogy a torturát nálunk a XVII. század végéig nem alkalmazták annyira válogatás nélkül és oly kiméletlenséggel, mint Európa többi országaiban. A spanyol eszmának az újjakat összeszorító, gyakran összetörő présnek semmi nyoma. Kolozsvári pereinkben pedig úgy látjuk, a kínzásnak csakis egy módját alkalmazták, ez az volt, hogy a vádlott meztelen hátára a hóhér apránként égő szurkot csepegtetett. Ezt pereink csepegetésnek, latinul *punctionak* nevezik s a vallomásoknál megjegyzték néha: *post punctionem*.

Ezzel az igaz kegyetlen, de nem végletekig menő s nem újra meg újra megismételt torturával gyakran megtörténhetett, hogy a vádlott kiállotta a kint s nem vallott.

1565-ben Ruzsa ellen folytatott per jegyzőkönyve végén a bíróság nótáriusa egy új ezímet írt „Vallomások a kínzás után,“ de e ezím alá csak ennyi jött: *indurata bestia nihil fatere voluit, a megátalkodott bestia nem vallott.* A bestia kifejezés jól olvasható, de érdekes, hogy vagy maga a jegyző haragja csillapultával, vagy a bíróság keresztül húzta ezt, a bíróság komolyságával meg nem egyező kifejezést.

Különben a mi a bírói nagy komolyságot illeti, a magyar ember könnyűvérűsége és mulató kedve ezzel néha ellentétbe jött. Egy alkalommal a vádlott ügyvédje megjelent tanúival, de a jegyzőkönyvben ez áll: *Domines biberunt et non voluerunt adesse.* Az urak ittak s nem akarták kihallgatni a tanukat. A vádlott ügyvéde fel is használja az alkalmat, hogy ez ellen tiltakozzék.

Tanulmányom végére érve, még csak azt közlöm, hogy az ilyenmő perek nálunk véglegesen Mária Teréziának 1768-ik évi rendelete alapján szűntek meg, a század közepe óta azonban már kevés elégetés emléke maradt fenn. A legutolsó per, mely Erdély területéről kimutatható, 1752-ben folyt le Maros-Vásárhelyt. Egy Farkas Borbála nevű bábát égettek meg. 1747-ben Marosszék törvényszéke ítelt két nőt elégetésre. Szatmáron 1746-ban égett még egy

máglya. De nincs ezen mit különösebben szégyelnünk. Európa több országában is ekkortájt szüntek meg az elégetések, sőt a Svájcban és Lengyelországban még később, mint nálunk.

A boszorkányhit pedig népünk közt még ma is annyira élénk, hogy alig van falu, hol egy vagy több asszonyt boszorkánynak ne tartanának.

Ha végig tekintünk ezeken, a nekünk hihetetlen és badar vádak következtében történt elégetések, lefejezések, száműzetések hosszú során: elődeink ez eljárása jogérzetünket felháborítja s hajlandók vagyunk kicsinylőleg gondolkodni eszökről.

Pedig, ha két századdal előbb élünk, valószínűleg mi is úgy járunk el.

Egész a XVIII. század végéig bűnügyekben vad, kegyetlen, irgalmatlan szigor uralkodott. Kerékbe törés, karóba húzás, felnégyelés, elevenen elvermelés és az elégetés gyakran alkalmazott büntetések voltak. Az elégetés volt nemcsak régebben az eretnokség és mindig a boszorkányság büntetése, de még más undok bűnöket is ezzel torolták meg. Az ily borzalmakhoz hozzá szokott nemzedék nem tartotta azt oly kivételesen rémesnek. — Azt pedig, hogy a boszorkányok ártalmaitól megmentsék embertársaikat, szent kötelességöknek tartották.

Nevelésesen tudatlanok, hiszékenyek voltak. Két századdal ezelőtt e hitöket valószínűleg mi is osztottuk volna.

Az emberek gondolkodási képessége és hatalma már évezredek óta ugyanaz, ha van e tekintetben fejlődés, az észrevétlen csekély. De más azon véleményeknek, azon ismereteknek tömege, melyet bölesönktől sirunkig részint öntudatlanul, részint öntudatos munkával elsajátítunk. Gondolataink bármily önállóak legyenek is, csak is ezen anyag feldolgozására képesek. A mit körülöttünk mind azok hisznek, kiknek véleményét leginkább tiszteljük, saját meggyőződésünkké válik s ez alól csak kiváló elmék is, csak részlegesen képesek magokat kivonni.

Elődeink kárhozzátása, kicsinylése helyett örülünk, hogy a XIX. század humanismusának nagy tudományos előhaladásának és szellemi felvilágosodásának vagyunk örökösei. De mint halás örökösök óvjuk is e kincseket egy oly áramlat ellen, mely okkultismus, spiritismus és más nevek alatt, mint újkori babona, jelentkezik.

A suggestiónak, az állati magnetismusnak, a magában az emberben rejlő némely még ismeretlen erőnek, nagyon ritka valószínűségi nyilvánulásai körül számos újkori babona képződött. E jelenségekkel szemben a merev tagadás és gyermekes hiszékenység közt tartuk meg ezt: semmit a mi a tudomány által eddig felfedezett törvényeken kívül áll, valószínűnek ne tartunk és csak is ha a legalaposabb, legszigorúbb vizsgálat győzött meg a tényről, fogadjuk el azt, de csak is azt és nem annak alapján egy esomó ahhoz hasonló, de túlzott jelenséget.

Legyünk meggyőződve arról, hogy bizonyára vannak még általunk ismeretlen természeti erők, melyek phisikánkat részlegesen módosíthatják. De tartuk meg szilárdan azon hitünket, hogy a természet örökérvényű törvényeivel igazán ellenkező kivételek nem lehetnek, nem is voltak soha.

A modern babona terjedését így gátolhatjuk.

S végezetül két szót.

Mínthogy a boszorkány perek borzalmaait a sötétség tudatlansága és szigorú kegyetlenség okozták: világosság, szelídség! ez kell nekünk.

KOMÁROMY ANDOR.